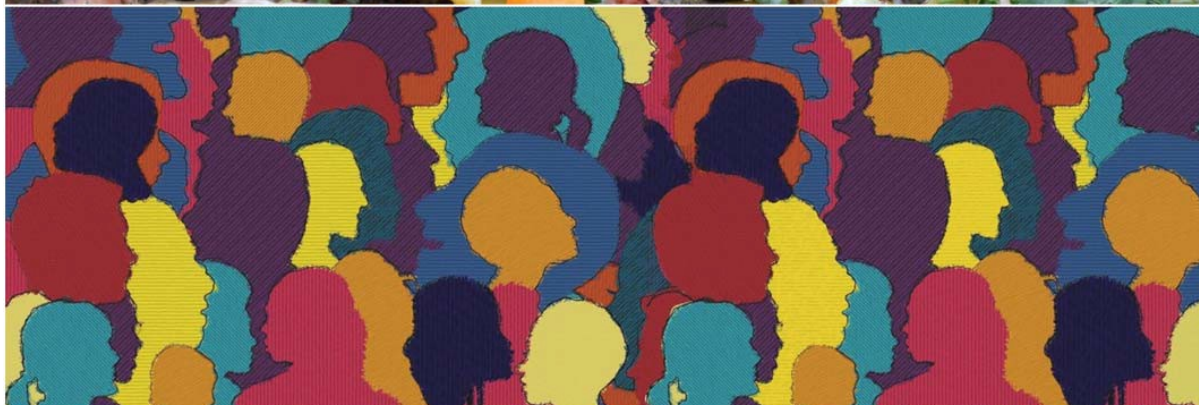

Приручник: Како увести родну равноправност у политику у области животне средине

РЕЧ ЗАХВАЛНОСТИ

Економска комисија Уједињених нација за Европу (UNECE) улаже значајне напоре како би земљама у региону (има их 56) помогла да у пракси остваре родну равноправност. У складу са овлашћењима која поседује, UNECE ради на унапређењу положаја жена и мушкараца у привредама широм региона кроз изградњу капацитета, политички дијалог и прикупљањем података.

Овај Приручник је развијен као одговор на захтев Министарства заштите животне средине Републике Србије у циљу јачања капацитета за интегрисање родних аспеката у политике у области животне средине.

Главна ауторка овог извештаја је Готелинд Албер (Gotelind Alber), консултанткиња UNECE-а. Малинка Копаранова (Malinka Koparanova), UNECE-ова контакт особа за родна питања, дала је коментаре на нацрт документа.

Антоан Нуњес (Antoine Nunes), Кшиштоф Олендрзински (Krzysztof Olendrzynski) и Саранго Раднарагча (Sarango Radnaaragchaа) изнели су предлоге и разменили мишљења током припреме извештаја.

Захвалност дугујемо и глобалној мрежи „GenderCC – Women for Climate Justice“, чији приступ чини основу појединих кључних елемената из овог Приручника.

Израда овог извештаја реализована је средствима из Редовног програма Уједињених нација о техничкој сарадњи.

Берлин, фебруар 2021. године

Насловна фотографија: Ben Kerckx, Gerd Altmann, Vlad Vasnetsov („Pixabay“)

Изјава о одрицању од одговорности

Мишљења изражена у овом Приручнику за обуку представљају мишљења ауторки / аутора и не одражавају нужно ставове UNECE-а

Садржај

Увод

Уводна реч

Родни концепти

Теме за примену Приручника

Приступ заснован на увођењу родне равноправности у јавну политику и његова примена

1. Које родне податке имамо у сектору?
2. Родни скрининг Програма
3. Процена утицаја на род (ПУР) у контексту мере политике или програма
4. Учешће цивилног друштва у развоју програма и политика
5. Показатељи и праћење
6. Даљи кораци

Контролне листе

Контролна листа партиципативних приступа

Кључна питања за истраживање интерсекционалности / вишеструке дискриминације

Контролна листа родно осетљиве комуникације

3-R и 4-R метод

Ресурси и референце

Глосар

Увод

Уводна реч

Овај Приручник је развијен ради пружања помоћи Министарству заштите животне средине Републике Србије у погледу интеграције питања родне равноправности у различите секторске програме и политике министарства. Њиме смо покушали да пружимо практичан и ефикасан приступ увођењу родне равноправности у политику у области животне средине. Применили смо га у два програма ради примера у погледу приступа током обуке, али је могуће применити га у оквиру било ког другог сектора политике у области животне средине, нпр. током тематских радионица на којима учествују експерткиње / експерти задужене / и за развој посебног програма или политике, као и интерне / и или екстерне / и експерткиње / експерти за род.

Родни концепти

Род се схвата као скуп културних конструката који описују карактеристике које историјски могу бити повезане са женственошћу, мушкошћу, женама и мушкарцима и њиховим односима моћи. Односи се на друштвене норме, друштвено конструисане улоге, понашање, активности и атрибуте које друштво сматра одговарајућим за сваки род. Насупрот томе, пол се схвата као скуп карактеристика које повезујемо са репродукцијом и биологијом које, опште узевши, по рођењу сврставају појединце у категорије „мушки род“ и „женски род“. Постојећи родни концепти надилазе ригидни бинарни модел класификације људи на жене или мушкарце, узимајући у обзир континуитет између ових полова, укључујући LGBTIQ* (лезбо, геј, би, транс, интер, квир...) особе.

- ▶ Неравноправност и дискриминација заснована на осталим друштвеним категоријама, као што су етничко порекло, класа или старосна група, морају бити узете у обзир јер се поменуте вишеструке врсте дискриминације преплићу (интерсекционалност). Ипак, анализа многих различитих подгрупа у оквиру међукатегориског приступа је компликована и често за њу нема одговарајућих података. У контексту практичног приступа би стога требало поћи од родне неравноправности, а затим размотрити најрелевантније додатне друштвене категорије.

Род није само карактеристика која описује поједине особе - родне норме су интегрисане у институције, друштвене односе и законодавне системе.

- ▶ На индивидуалном нивоу родни идентитети су лични доживљаји којима неко себе доживљава као мушку или женску особу, или обоје, или ниједно од поменутог, као последица комбинације унутрашњих и спољашњих фактора.
- ▶ На симболичком нивоу, родне хијерархије укоренење су у нормама и вредностима. Мушке карактеристике и перспективе сматрају се нормом (андроцентризам), док се женске карактеристике сматрају инфериорним и одступањем од норме.
- ▶ На системском нивоу, родни односи обликују институционалне и физичке структуре, као и односе моћи.

Структуре и системи утичу на појединце, и обратно („чињење рода“). У родној анализи неопходно је узети у обзир сва три нивоа.

Теме за примену Приручника

За овај Приручник изабрали смо два тематска програма Министарства заштите животне средине Републике Србије:

- ▶ „Национални програм превенције настајања отпада за период 2020-2025.“ (NWPP) из 2019. године који обухвата мере у приоритетним областима, индустријски отпад, опасан отпад, амбалажни отпад, отпад од хране, грађевински отпад и отпад од рушења, отпад од електричне и електронске опреме и отпад из домаћинства;
- ▶ „Мапу пута за циркуларну економију у Србији“ (RCE) из 2020. године која садржи препоруке за прерађивачку индустрију приоритетних сектора, пољопривреду и храну, пластику и амбалажу и грађевинарство.

Ове две теме су међусобно повезане, јер превенција настајања отпада представља кључну идеју циркуларне економије. У циркуларној економији (у идеалним условима) врши се превенција свег отпада, нпр. продужавањем животног века производа, или се производ враћа у циклус производње и потрошње. Услед поменутог, у оба програма је неопходно узети у обзир и производњу и потрошњу.

Поменута два програма се разликују по томе што је програм за превенцију настајања отпада високо операционализован, са многим конкретним политикама и радњама, укључујући рокове и одговорности, док програм циркуларне економије представља опсежну анализу *status quo* стања и скуп идеја којима треба тежити на путу ка циркуларној економији.

Приступ заснован на увођењу родне равноправности у јавну политику и његова примена

1. Које родне податке имамо у сектору?

За сектор отпада доступни су различити скупови података. У наставку ћемо изложити најважнија питања:

- ▶ Постоје значајне родне разлике у ставовима и понашању у погледу избегавања настајања отпада: жене, чешће од мушкараца, сматрају да је превенција настајања отпада важна и верују да потрошачи имају значајну улогу у избегавању настајања отпада. Жене су спремније од мушкараца да промене понашање како би смањиле и разврстале отпад и како би избегле настајање отпада од хране и амбалажног отпада. За Србију су ови налази потврђени анкетама које је спровела Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена у Србији („UN Women“).
- ▶ Постоје индиције из различитих студија да жене стварају више отпада из домаћинства, укључујући и отпад од хране. Ипак, упитно је да ли су поменути подаци значајни, јер није јасно како је настали отпад могуће приписати појединим члановима домаћинства. За разлику од жена, у случају самачких домаћинстава, понашање мушкараца могло би довести до стварања веће количине отпада на другом месту (нпр. ако једу ван домаћинства, уместо да сами кувају). Остале карактеристике домаћинства могу имати

значајнији утицај на стварање отпада, нпр. број и узраст деце или приходи.

- ▶ Неплаћени посао у вези са отпадом код куће углавном обављају жене, док плаћени посао у вези са отпадом углавном обављају мушкарци, нарочито на оперативним и вишим позицијама које подразумевају доношење одлука.
- ▶ Међу запосленима у сектору отпада, приоритети жена повезани су са променама у понашању, подизањем свести и превенцијом настајања отпада, док су приоритети мушкараца повезани са побољшањем операција, попут оптимизације прикупљања и рециклирања отпада и смањењем одлагања отпада на депоније.

Што се тиче циркуларне економије, будући да представља врло широк појам, нема специфичних родних података. Ипак, ево неких општих запажања која су значајна у контексту родног разматрања:

- ▶ Што се тиче потрошње, постоје докази из многих студија и истраживања из којих видимо да су жене мотивисаније од мушкараца да конзумирају на одржив начин. Са друге стране, постоје области у којима су жене активнији конзументи, нпр. одећа, док су мушкарци активнији конзументи у области електронских уређаја.
- ▶ У већини домаћинства жене су првенствено задужене за бригу о породици и кућне послове попут чишћења и прања веша. У просеку, жене проводе преко два сата више од мушкараца радећи послове који су неплаћени. Стога, одлуке о куповини на нивоу домаћинства углавном доносе жене. Ипак, то су често одлуке скромнијег обима, док одлуке о већим улагањима често доносе мушкарци.
- ▶ Што се тиче производње, мушкарци су презаступљени у многим секторима, попут тешке индустрије, грађевинарства и информационих технологија, док су жене презаступљене у производним секторима за јефтину робу. Жене су такође презаступљене у такозваним „непроизводним“ секторима, као што су нега и услуге.
- ▶ Мушкарци су презаступљени на положајима који подразумевају доношење одлука у готово свим секторима.

2. Родни скрининг Програма

У наставку ћемо изложити прагматичан приступ за стварање ширег програма политика.

1. Улазне тачке за уједначено учешће жена и мушкараца / родна равноправност и укључивање и учешће жена и женских организација

- ▶ Да ли ће бити формирана тела, попут међусекторских координационих тела, специјализованих агенција, експертских / саветодавних одбора или шема за умрежавање?

Ако је одговор позитиван, требало би укључити одредбе о уједначеном учешћу жена и мушкараца у рад поменутих тела.

- ▶ Да ли су планиране манифестације попут конференција о ширењу информација, експертских радионица или обука?

Ако је одговор позитиван, требало би укључити одредбе о уједначеном учешћу жена и мушкараца како на страни говорница / говорника / панела, тако и на страни учесница / учесника. Такође, требало би размотрити посебне активности обуке за жене и женске организације, ако је тема од нарочитог значаја.

NWPP: Међународна конференција о одрживим пословним моделима производње и потрошње (5.2), Конференција о ширењу информација о резултатима и истраживању у области чистијих производа (5.2), Обука о еко-дизајну (5.2), Обука о поправљању електричне и електронске опреме (ЕЕЕ) социјално угрожених особа (5.4), Информативни семинари о систему управљања животном средином (EMS) (5.5), Обука особља из сектора прехранбене индустрије о смањењу отпада од хране (5.6), Обука за особље малих и средњих предузећа о опасним материјама (5.7), Изградња капацитета за превенцију настајања отпада на локалним нивоима (5.8)

RCE: Обука за особље производног предузећа, јачање капацитета „Банке хране“

- ▶ Да ли су планиране одређене активности на терену, попут информативних кампања?
Ако је одговор позитиван, информације би требало да буду родно осетљиве (видети контролну листу).

NWPP: Пружање информација / кампање (5.4 о поновној употреби и поправци, 5.6 о отпаду од хране, 5.8. о превенцији настајања отпада у домаћинствима, одрживој потрошњи, амбалажном отпаду, 5.9 о смећу)

RCE: Медијска кампања о пластици за једнократну употребу

- ▶ Да ли програм укључује партиципативне приступе?
Ако је одговор позитиван, неопходно је обезбедити уједначено учешће жена и мушкараца и родно осетљив приступ. Такође, обратите пажњу на контролну листа партиципативних приступа у наставку.

2. Улазне тачке у погледу садржаја

- ▶ Да ли је родна (и друштвена) равноправност део циљева програма?
Треба навести родна и друштвена питања, нпр. у преамбули, позивајући се на концепт одрживости (који укључује друштвене аспекте) и на циљеве одрживог развоја (ЦОР), нарочито ЦОР 5 (родна равноправност) и ЦОР 10 (смањење неравноправности).
- ▶ Да ли постоје подаци које треба прикупити?
Ако је одговор позитиван, то треба да буду полно разврстани подаци.
- ▶ Да ли је предвиђена било каква родна анализа, нпр. процена утицаја на род?
Уколико је одговор негативан, захтевајте родну анализу, према потреби. Најбоље би било укључити одредбу о процени утицаја на род и друштвеном утицају у свеобухватни део програма у коме су изложени сврха и циљеви. Сличне одредбе треба укључити у делове програма у којима је изложен преглед релевантних политика и мера, где подаци указују на то да би требало узети у обзир родне аспекте.

RCE: Укључити родну анализу у одељак 5.6 (почетак одељка – „Мапа пута за приоритетне секторе“) и у препоруке

- ▶ На које секторе планиране политике и мере треба да изврше утицај?
Да ли су планиране мере првенствено усмерене на домаћинства / потрошаче и да ли је приметан недостатак релевантних сектора, нпр. понуда, тј. привреда и трговина? Ово би могло изазвати несразмерно оптерећење у контексту домаћинства, уместо анализе основних узрока (видети податке из дела „економија неге“).

Оба програма се баве понудом и потражњом

- ▶ Ко су циљне групе планираних политика и мера?
Да ли се експлицитно спомињу, да ли су планиране мере адекватно осмишљене како би се њима утицало на поменуте групе?
- ▶ Која поља деловања директно утичу на особе и домаћинства?
Планиране политике и мере у овим областима или секторима треба детаљније размотрити: на који начин је могуће унапредити поменуте мере како би се избегли нежељени утицаји на родну равноправност, како би се боље одговорило на потребе, склоности и капацитете људи и како би се дошло до максималног учинка позитивних друштвених и родних ефеката.
- ▶ Да ли постоје политике које се експлицитно баве женама или родним питањима и да ли су остале друштвене димензије, као што су сиромаштво или мигрантске ситуације, наведене у опису политика?
- ▶ Да ли су приметни недостаци из угла родне перспективе?
Ово би могле бити мере које поседују потенцијал за унапређење родне равноправности и ван утицаја на животну средину. Често је тешко идентификовати поменуте мере и за то не постоји систематичан начин. Једна од могућности је да учите из других програма, било из других земаља или из других сектора. Уколико дође до спровођења детаљније процене утицаја на род, могле би се појавити одређене идеје за додатне политике и мере које би допринеле родној равноправности.

3. Процена утицаја на род (ПУР) у контексту мере политике или програма

ПУР представља детаљнију анализу програма, политике или пројекта.

Кључна питања у оквиру ПУР-а су следећа: који би нежељени утицај политика могла да има на родне односе? На који начин је то могуће унапредити како би се допринело родној равноправности и максималном остварењу позитивних друштвених и родних ефеката?

Постоје две могућности за одговор на поменута питања:

- ▶ ПУР коју унутар институције обично спроводе експерткиње / експерти, укључујући експерткиње / експерте за род, или
- ▶ Партиципативни приступи који укључују циљне групе. За више информација видети корак 4 у наставку.

ПУР је средство родне анализе које нам помаже у процени ефеката политике у области климатских промена, програма или пројекта о родној равноправности и родним односима. ПУР-ом се доводи у питање претпоставка креатора политике о томе да политике на све утичу на исти начин, указујући нам на различите утицаје на различите родове. Процена би требало да доведе до идеја о томе како унапредити ове политике, нпр. изменом политике, одабиром другог инструмента политике или додавањем нарочитих пратећих мера за решавање проблема родне неравноправности.

ПУР се обично спроводи у фази планирања политике. Такође, ПУР може бити део праћења политике која се спроводи, након прикупљања података о њеним стварним утицајима,

нарочито ако политика није ефикасна и требало би је изменити.

Пре спровођења ПУР-а треба дефинисати њен обим, нпр. да ли би ПУР требало да се фокусира на род или њоме треба узети у обзир и остале друштвене димензије које су међусобно повезане са родном неравноправношћу (интерсекционалност).

Такође, неопходно је дефинисати форму, нпр. да ли ће особље бити укључено у активности или ће процес спровести екстерне експерткиње / експерти. Препоручљиво је да ово буде изведено у оквиру радионице која укључује релевантно секторско и родно особље и екстерне (родне) експерткиње / експерте који би требало да припреме радионицу у смислу прикупљања података.

Препоручује се и унакрсна изградња капацитета и обука за релевантно особље: јединице за заштиту животне средине требало би да прођу обуку о родним питањима, док би јединице за родну равноправност требало да добију информације и обуку о питањима из области животне средине.

Кораци у оквиру ПУР-а обухватају одговоре на следећа питања:

1. Да ли је политика релевантна у погледу рода? Да ли се политика тиче једне или више циљних група и да ли ће утицати на њихов свакодневни живот? Само ове политике би требало да буду предмет детаљне процене.
2. Какво је тренутно стање у области деловања? Који подаци и налази о родним разликама и њиховим узроцима су доступни?
3. Ко је осмислио политику и који су њени пројектовани утицаји? Шта би њоме требало постићи, нпр. смањење отпада из домаћинства, смањење отпада од хране?
4. Које активности укључује, ко су учесници и на које друштвене групе се утиче?
5. Који би могли бити непредвиђени утицаји у погледу родне равноправност и родних односа? Да ли су позитивни или негативни?
6. На који начин би се политика могла унапредити како би се избегли негативни утицаји и максимално остварили позитивни ефекти у контексту рода? Да ли постоје алтернативне могућности или потенцијалне пратеће мере?

Како би процес био олакшан, обично се користе тзв. родне димензије. Родне димензије су животне области у којима долази до родне неравноправности. Уз адекватна питања, ове димензије имају улогу оријентира и помажу нам да откријемо нежељене утицаје политика. У наставку је дат преглед најважнијих применљивих родних димензија, као и примери / питања за сваку димензију. У зависности од области политике или сектора, могуће је поставити и многа друга питања.

Заступљеност и учешће у доношењу одлука

У овом делу говоримо о једнаком учешћу и разматрању родне експертизе у оквиру доношења одлука у науци, технологији и политици.

- ▶ Ко је био / је укључен у процес креирања политике?
- ▶ Ко је укључен, врши интервенције и износи ставове у оквиру консултација?
- ▶ Ко одлучује на нивоу домаћинства?

NWPP: У финансирање истраживања треба укључити родне критеријуме и осигурати родно уравнотежену процену. Проучите и доношење одлука о отпаду и потрошњи на нивоу домаћинства у Србији.

RCE: Пружити нарочиту подршку малим и средњим предузећима којима руководе жене (нпр. о еко-дизајну).

Ресурси и инфраструктура

У овом делу говоримо о потребама и приступу ресурсима из области инфраструктуре као што су храна, становање, време, простор, енергија и услуге транспорта, вода, услуге управљања водом и отпадом, технологије. Питања која би требало размотрити уједно обухватају и начин на који се таква јавна инфраструктура и услуге пружају и даје им се приоритет, коме су доступни и употребљиви.

- ▶ Да ли се политиком доприноси бољем приступу услугама у погледу енергије и транспорта, воде...?
- ▶ Постоје ли родно специфични обрасци потрошње које би требало узети у обзир?
- ▶ Да ли је примећена пристрасност у контексту одређене инфраструктуре и услуга у смислу оријентације према специфичним интересним и друштвеним групама, уместо услуга које би такође требало да буду пружене угроженим групама?

NWPP: Одговарајућа инфраструктура у погледу отпада представља кључни фактор, стога се препоручује сарадња са локалном самоуправом у погледу боље инфраструктуре за управљање отпадом и услуга којима је могуће одговорити на потребе оних који су задужени за бригу о породици.

Пример из другог сектора: инфраструктура, услуге и тарифе јавног превоза често су оријентисане ка мушкарцима који користе услуге превоза до посла, а не на неговатељице / неговатеље које / и имају сложеније обрасце путовања.

Економија неге / пружање неге

У овом делу говоримо о пружању неплаћене неге у домаћинствима. У већини друштава одговорност за ове активности приписује се женама, без одговарајућег признања њиховог значаја. Поменуте активности су „невидљиве“ и нису предмет економске статистике која се бави БНП-ом, иако би, у случају монетизације, њихова вредност била огромна. То значи да је пружање неге, иако неопходно за репродукцију, одгајање деце, бригу о старијим особама и заједници, маргинализовано у контексту тржишне привреде.

- ▶ Да ли се политиком признаје пружање неге и његова вредност за друштво?
- ▶ Да ли се политиком жене ослобађају обавеза у погледу кућних послова или се њоме повећавају време и труд за бригу о породици?
- ▶ Да ли се политиком доприноси реорганизацији у погледу пружања неге?
- ▶ Да ли се одговорности пребацују на потрошаче, док је страна понуде занемарена?

NWPP:

Декларисање производа не представља најбоље решење, јер потрошачу отежава избор и одузима много времена. Ово углавном погађа жене, јер су оне чешће задужене за породичну куповину од мушкараца. Стога, размислите о забранама и осталим регулаторним инструментима, нпр. да бисте смањили пластични отпад, избегавајте прекомерну употребу амбалаже, попут производа из дрогерија, и опште узевши искључите неодрживе производе са тржишта када год је то могуће.

Развијте политике које се баве трговином, нпр. забраните пластичне кесе у продавницама, уведите обавезну употребу кеса за виšekратну употребу. Што се тиче отпада од хране на нивоу домаћинства, трговина храном игра кључну улогу у контексту постојећег тренда супермаркета да у понуди све чешће имају упаковану храну и да веће јединице паковања нуде по сниженим ценама. Ове трендове би требало прекинути, нпр. кроз преговоре о добровољним обавезама са трговинама храном.

Размислите о изради нове ознаке са натписом „најбоље употребити до“ како домаћинства не би бацала храну која је још увек јестива.

У сарадњи са локалном самоуправом, остварите сарадњу са женама у фокус групама, тзв. „живим лабораторијама“, „заједницама праксе“ итд. како бисте анализирали препреке и развили изводљиве могућности за превенцију настајања отпада, рециклирање и поновну употребу.

Тржишна привреда и приход

Ова димензија се односи на учешће у плаћеном запошљавању. У том погледу, фокус представљају друштвене вредности, норме и институције које узрокују и одржавају родно специфичну неравноправност у погледу приступа плаћеном раду и релевантној новчаној надокнади. Овде су од нарочитог значаја родно специфичне разлике и недостаци у погледу учешћа радне снаге, образовања, избора каријере, приступа управљачким позицијама, обима радног времена и родних разлика које се тичу износа личних доходака, као и родних разлика у износу пензија. Ова димензија укључује и приступ капиталу и кредитима.

- ▶ Да ли се политиком додатно (финансијски) оптерећују особе са нижим примањима?
- ▶ Ко има користи од јавних инвестиција и субвенција?
- ▶ Да ли политика води ка отварању нових радних места, и (ако је одговор позитиван) за кога?
- ▶ Да ли се политиком доприноси бољем приступу формалним пословима?
- ▶ Да ли се политиком осигурава једнак приступ власничким и контролним структурама, као што је случај у погледу средстава за производњу и финансијских ресурса, попут кредита?

NWPP:

Унапредити родну равнотежу међу радницама / радницима који поступају са отпадом и доносиоцима одлука, нпр. кроз родне критеријуме за финансирање локалне управе. Осигурати запослење жена, нпр. у сектору поправке (у програму се помињу социјално угрожене особе, али не и жене).

Што се тиче фискалних инструмената, нпр. накнада за одлагање отпада, уверите се да су приступачне за домаћинства са ниским приходима.

NWPP и RCE: Што се тиче подршке предузећима, осигурајте правичну равнотежу између великих компанија и малих и средњих предузећа.

Пример из другог сектора: Промовисање енергетске ефикасности и инсталација за обновљиву енергију могло би довести до отварања нових радних места у овом сектору. Ипак, уколико не дође до спровођења пратећих мера како би се женама омогућио приступ овим пословима, од овога ће корист имати првенствено мушкарци.

Тело, интимност, здравље, безбедност

У овом делу говоримо о друштвеној организацији здравствене заштите, слободи од насиља, о приватности, сексуалности и сексуалном самоодређењу.

- ▶ Да ли се политиком у обзир узима полна рањивост?
- ▶ Да ли се политиком осигурава безбедност жена у јавном простору?
- ▶ Да ли се политиком доприноси смањењу узнемиравања и родно заснованог насиља?
- ▶ Да ли се политиком унапређује здравствени статус угрожених група?

NWPP:

Такође размислите о мерама у погледу отпада од хигијенских производа и пелена за бебе.

Јавне канте за отпатке, нпр. за одвајање отпада, морају бити доступне и налазити се на сигурним местима, а канте за различите фракције отпада морају бити једноставне за употребу.

Да би се избегло гомилање отпада од хране у ресторанима, треба у понуду уврстити порције различите величине за жене и мушкарце са другачијим метаболизмом.

Пример из другог сектора: недостатак воде, нпр. због утицаја климатских промена, могао би снажније да се одрази на жене које имају нарочите хигијенске потребе услед репродуктивних функција.

Андроцентризам и родни поредак (унутрашња димензија)

Унутрашња димензија се односи на друштвене хијерархије и односе моћи који свој израз налазе у симболичком поретку друштва. Овај поредак прожима структуре, као и институционалне и појединачне активности, али га оне такође креирају и репродукују. Кроз представе у језику, визуалним елементима, архитектонском дизајну, наративима, концептима будућности итд. креирају се значења и приписују вредности конструисањем, конституисањем и репродуковањем норми и разлика. У нашим друштвима доминирају модели мушкости који представљају стандард и мерило у погледу рационалности, перцепције проблема, метода и приступа.

- ▶ Да ли се политиком доприноси оспоравању мушких норми и привилегија?
- ▶ Да ли се политиком доприноси промени институционалног уређења и приступа како би се интегрисале потребе, афинитети и приступи жена и плаћених и неплаћених неговатељица / неговатеља?

NWPP: Промоцијом превенције настајања отпада требало би обухватити све родове, одговарајући на њихово различито понашање, потребе и капацитете, избегавајући јачање стереотипа.

NWPP и RCE: Иако су жене у већој мери заинтересоване за одрживу потрошњу, мерама би требало обухватити и мушкарце, нпр. на радном месту.

Пример из другог сектора: Жене у просеку једу мање меса од мушкараца, што доводи до мањег угљеничног отиска. У већини култура исхрана богата месом је у директној корелацији са мушкошћу.

4. Учешће цивилног друштва у развоју програма и политика

За многе области деловања, циљне групе и особе на које политика директно утиче можемо сматрати експертима јер поседују практично знање о својим дневним рутинама, капацитетима, склоностима, потенцијалним променама у понашању и препрекама за ефикасно спровођење мера политике. Такође, процене родно специфичних потреба и прикупљање полно разврстаних података могуће је спроводити у партиципативним процесима.

Анкете представљају једну од могућности за укључивање грађана, али нам пружају одговоре на унапред дефинисана питања. Ефикаснију могућност представља учешће група на које одређена ситуација директно утиче. Непосредни дијалог би нас могао довести до закључака о томе како дати приоритет мерама политике и како их изменити ради ефикасног утицаја на циљну групу. Партиципативни процес такође би могао изнедрити нове идеје и решења за развој политике.

За политике које се односе на приватна домаћинства, жене су обично експерти за свакодневно управљање домаћинством, па би оне представљале приоритетну групу за укључивање. Ипак, препоручљиво је анализирати и искуство мушкараца. Неки од њих (незнатан број) управљају домаћинством, док мало већи број њих у одређеној мери учествује у активностима у домаћинству. Током процеса консултација, они би могли бити од помоћи у осмишљавању мера политике којима се на ефикасан начин узимају у обзир мушкарци, доприносећи на тај начин праведнијој расподели кућних послова међу паровима, уместо пребацивања целокупне одговорности на жене. У неким областима деловања, мушкарци би чак могли бити главна циљна група, нпр. када је у питању смањење моторизованог транспорта или конзумирање меса у контексту климатских промена.

Овакви партиципативни процеси често се одвијају на локалном нивоу, нпр. укључивање група из заједница у процес урбаног планирања или у развој локалне политике. Националне владе, приликом развоја политика које на крају треба спровести на локалном нивоу, од својих саветника често добијају смернице о томе да треба сарађивати са локалним самоуправама, нпр. о томе да такве процесе треба учинити обавезнима уколико локална самоуправа добије средства у одређеном сектору или области политике.

Неопходно је успоставити правила и механизме за учешће и консултације у политичкој сфери, као и на нивоу заједнице и суседства. Ово би требало да обухвати примену алата за осигурање једнаког и смисленог учешћа свих родова и дефинисање механизма праћења.

Једну од могућности за партиципативне процесе представљају **фокус групе**: то су циљане групе за дискусију. Оне представљају средство за прибављање ставова о одређеној теми и могу се користити у истраживању, као и у развоју политика. Фокус групе (обично се састоје од 8 до 15 особа са сличним социо-економским карактеристикама) могуће је одржавати уз физичко присуство учесника / учесника или видео конференцијом. Одржавање две или више различитих фокус група може бити корисно, било за прикупљање ширег дијапазона мишљења или ради упоређивања резултата фокус група са различитим карактеристикама.

Фокус групе се могу користити за тестирање нових политика и мера ради добијања квалитативних повратних информација, или за добијање нових идеја у групној сесији („brainstorming“). Након презентације планираних политика и мера, од групе се захтева да започне разговор о њиховој изводљивости, могућим ефектима у контексту пружања неге итд. Групу затим треба охрабрити да изнесе сугестије за побољшање политика. Сесија може да траје до три сата.

Ипак, фокус групе не могу заменити анкете ако желимо да добијете квантитативне резултате. Штавише, фокус групе треба користити само ако детаљи политике и мере још увек нису дефинисани, али их је могуће мењати у складу са добијеним упутствима. Фокус групе требало би да води професионална модераторка / професионални модератор која / и ће водити разговор без пристрасности и осигурати да свако изнесе мишљење. Узмите у обзир да је истраживање показало како многе жене потцењују допринос који могу дати и да је њихово искуство релевантно.

Што се тиче фокус група о родним аспектима политика и мера, једна од могућности би подразумевала постојање једне „женске“ и једне „мушке“ фокус групе. С обзиром на то да су креатори политике углавном мушкарци па су, сходно томе, мушке перспективе већ присутне у политикама, другу могућност би представљале фокус групе састављене искључиво од жена. Ово би могло да буде од нарочите користи за политике и мере које углавном утичу на жене, нпр. ако утичу на бригу у оквиру породице. Поред тога, једна група би могла да се састоји од чланица из урбаних, а друга од чланица из руралних подручја.

Ако је рад фокус групе задовољавајући, оне би се могле развити у тзв. „заједнице праксе“ које се редовно састају ради размене мишљења и пружања доприноса током спровођења, праћења и евалуације политика и мера.

Наредни корак могао би да подразумева успостављање дугорочних партиципативних процеса. То могу бити тзв. **лабораторије у стварном свету** („Real-World Laboratories“) или **живе лабораторије** („Living Labs“) за прикупљање детаљних информација о понашању потрошача и ради развоја и тестирања интервенција политике. Такође, могуће је формирати дугорочне **заједнице праксе**, које укључују потрошаче, практичаре и експерте, ради пружања помоћи у спровођењу политика и доприноса у праћењу и евалуацији.

5. Показатељи и праћење

Родно осетљиво праћење представља предуслов за ефикасно спровођење родно осетљивих политика у области животне средине и олакшава нам интеграцију наученог у будуће политике. Њиме би требало проценити позитивне и негативне утицаје било којих активности и радњи на особе свих родова, као и на родну равноправност. Према потреби, неопходно је

извршити прилагођавања како би се спречио негативан утицај на родну равноправност.

Ако су показатељи праћења већ идентификовани, према потреби, треба их разврстати на основу пола.

Штавише, уз родне димензије које су нарочито релевантне за сектор / политику, требало би развити посебне родне показатеље, узимајући у обзир доступност података и реалне могућности прикупљања одређених података. Понекад је такође могуће ослонити се на запажања или интервјуе и прикупити квалитативне податке које је могуће објединити у оквиру бодовне картице („score card“).

6. Даљи кораци

Даљи кораци који се препоручују подразумевају рад са Приручником ради увођења рода у програме или политике који су у развоју и још увек нису завршени. Као што је већ речено, ово је могуће реализовати у оквиру радионице која окупља техничке експерткиње / експерте који / е развијају програм или политику и особе одговорне за увођење родне равноправности у јавну политику. Такође је препоручљиво укључити екстерне експерткиње / експерте за родна питања, било у оквиру радионица или ради саветовања и обуке која се спроводи на даљину.

Даљи корак који је предложен током обуке представља побољшање доступности података разврстаних по роду / полу. Детаљна анализа квантитативних података и (вероватно) прикупљање квалитативних података од пресудног су значаја да такви подаци буду од користи за развој политика. Тек тада је могуће сагледати основне узроке и обрасце који се налазе у основи родних разлика и истима се бавити у оквиру политика.

Контролне листе

Контролна листа партиципативних приступа

Веома је важно женама дати већи публицитет и могућност за изношење ставова. У ту сврху, приликом планирања времена и места активности за подизања свести и информативних догађаја, требало би узети у обзир посебне потребе жена и временски распоред. У многим случајевима пожељно је организовати одвојене састанке за жене и мушкарце пре заједничких састанака. Информације и материјали требало би да буду родно осетљиви, уз избегавање родних стереотипа.

- ▶ Да ли су жене из различитих друштвено-економских група заступљене и учествују на свим састанцима и у активностима?
- ▶ Да ли су укључене формалне и неформалне женске групе и мреже?
- ▶ Да ли су модераторке укључене у активности?
- ▶ Да ли се састанци / активности одвијају у време када жене и мушкарци могу да им присуствују?
- ▶ Да ли је место за састанке безбедно и родно адекватно?

- ▶ Да ли су засебни састанци за жене прикладни?
- ▶ Да ли је могуће обезбедити просторије за бригу о деци?

Кључна питања за истраживање интерсекционалности / вишеструке дискриминације

- ▶ Као што је већ речено, родна дискриминација није независна од осталих друштвених разлика. Стога је значајно истражити како на родну неравноправност утичу остали друштвени фактори.
- ▶ Који облици идентитета представљају критичне организационе принципе заједнице (род, раса, етничка припадност, вера, држављанство, узраст, класа, способности)?
- ▶ Ко су у највећој мери маргинализоване жене, девојке / мушкарци, дечасти у заједници и зашто?
- ▶ Који друштвени и економски програми су доступни различитим групама у заједници?
- ▶ Ко има / нема приступ или контролу над производним ресурсима и зашто?
- ▶ Које групе имају најнижи / највиши ниво јавне заступљености и зашто?
- ▶ Који закони, политике и организациона пракса ограничавају могућности различитих група?
- ▶ Које би иницијативе могле одговорити потребама у највећој мери маргинализованих или дискриминисаних група у друштву?

Контролна листа родно осетљиве комуникације

Зашто је родно осетљива комуникација важна? Жене и мушкарци значајно се разликују у погледу расположивих и жељених начина комуникације, ставова, вештина и интереса. Ефикасна комуникација зато мора бити циљана а њоме би требало узети у обзир специфичне карактеристике циљних група.

Језик и изглед могу да одреде начин на који размишљамо и да ли се осећамо уважено или не. Мушки род не иступа у име свих. Уместо тога, важно је обратити се свим родовима, уз свест о различитим улогама, ставовима, склоностима, потребама и капацитетима које поседују.

Садржај

- ▶ Узмите у обзир захтеве које жене имају у погледу практичних информација
- ▶ Осигурајте заступљеност мушкараца и жена (учеснице / учесници и ауторке / аутори)
- ▶ Оспорите родне стереотипе, нпр. у погледу занимања, у погледу учешћа (активно - пасивно)

Медијски / комуникациони канали

- ▶ Старијим женама је приступ интернету ограничен
- ▶ Жене више од мушкараца теже брзом приступу кључним информацијама, док их визуелни елементи веб сајтова не занимају превише

- ▶ Жене више воле да се посаветују са пријатељицама него да проучавају опсежне брошуре са информацијама о производима
- ▶ Узмите у обзир научено из „родног маркетинга“

Језик и текст

- ▶ Избегавајте обраћање појединцима / појединим групама људи и обратите се свим родовима или одређеној циљној групи
- ▶ Користите родно осетљив језик јер оба рода треба да буду видљива, нпр. портпарол / портпаролка, радник / радница
- ▶ Осигурајте равнотежу између текста и слика, јер жене углавном реагују на текст, а мушкарци на слике, нарочито када се ради о веб сајтовима
- ▶ Користите одговарајући језик како бисте били разумљиви циљној групи

Изглед и визуелни елементи

- ▶ Избегавајте родне стереотипе
- ▶ Тежите равнотежи међу родовима
- ▶ Представите жене и мушкарце на истом нивоу
- ▶ Прикажите жене и мушкарце на местима ван уобичајених улога, као што је приказано на доњој фотографија са десне стране

3-R и 4-R метода

Ове методе је могуће користити као алтернативу процени утицаја на род.

3-R метода укључује родну анализу активности или понашања узимајући у обзир заступљеност, ресурсе, реалије (енгл. Representation, Resources, Realia). Методу је развио Шведски одбор за подршку увођењу родне равноправности у јавну политику.

Ова метода помаже у истраживању норми које уређују радно окружење, разумевању поделе моћи између полова и проучавању начина на који род утиче на природу и организацију активности.

4-R метода представља усавршен облик претходне 3-R методе. Реализација је четврти елемент који је додат на претходне три компоненте - заступљеност, ресурси, реалије. Методом је наглашено да су сва 4-R неопходни елементи за увођење родне равноправности

у оквиру активности. Прва два укључују прикупљање статистичких података и служе као платформа за покретање расправе о трећем и четвртом „R“.

4-R методу могуће је користити као полазиште за анализу и анкетирање активности, као и за преглед начина на које се активности воде и финансирају. Такође се користи за разумевање начина на који би активности требало да буду измењене ради промовисања родне равноправности.

4-R означава:

- ▶ Заступљеност (Representation): На који начин су различити полови заступљени у процесима доношења одлука?
- ▶ Ресурси и права (Resources and rights): Да ли су ресурси, укључујући природне ресурсе, време, новац и простор, равноправно распоређени између оба пола?
- ▶ Улоге и одговорности (Roles and responsibilities): Како се одређују заступљеност и расподела ресурса? У којој мери их родне норме обликују? Да би се одговорило на ова питања потребно је познавање родних студија, конструкције рода и услова у контексту оба пола.
- ▶ Реализација (Realisation): Које нове циљеве и мере би требало формулисати за њихово постизање?

Понекад се јавља и додатно „R“ које означава

- ▶ Права (Rights): Да ли законске одредбе осигуравају заштиту од дискриминације?

Ресурси и референце

Европски институт за родну равноправност (EIGE)

Детаљне информације о увођењу родне равноправности у јавну политику, доступно на <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming>

Додатне информације о процени утицаја на род, доступно на

<https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-impact-assessment/what-gender-impact-assessment>

Пројекат „Urban Waste“ у оквиру програма истраживања „Европски хоризонт 2020“, доступно на

<http://www.urban-waste.eu/>

Овај пројекат има за циљ смањење настајања комуналног отпада, као и промоцију поновне употребе, рециклирања, сакупљања и одлагања отпада путем еко-иновативних и родно осетљивих стратегија за превенцију настајања и управљања отпадом у градовима са високим нивоом туризма.

Пројекат „Приступ циркуларне економије у контексту животног циклуса производа и услуга“ у оквиру програма истраживања „Европски хоризонт 2020“, доступно на

<https://www.circ4life.eu/>

Овај пројекат има за циљ развој и демонстрирање нових пословних модела циркуларне

економије великих размера у четири индустријске области: производи за расвету у домаћинству и индустријска расвета, повртарство и храна, ланац снабдевања месом и рециклирање и поновна употреба рачунарских таблета. Један од партнера је и организација цивилног друштва „Make Mothers Matter – МММ“, која се бави активностима које нуде бољу укљученост крајњих корисника у циркуларну економију.

Women of Waste, доступно на

<https://www.iswa.org/women-of-waste/>

„Women of Waste“ је радна група Међународне асоцијације за чврсти отпад (ISWA) коју су основале жене како би заговарале и истакле рад и достигнућа жена у сектору управљања чврстим отпадом.

Родне димензије

Родне димензије које смо користили у овом Приручнику развијене су у истраживачком пројекту „Interdependente Genderaspekte der Klimapolitik“ (Међузависни родни аспекти политике у области климатских промена) који је финансиран од стране Umweltbundesamt (Немачка федерална агенција за заштиту животне средине). Завршни извештај: Spitzner, Meike, Diana Hummel, Immanuel Stiess, Gotelind Alber и Ulrike Röhr, Interdependente Genderaspekte der Klimapolitik, Берлин: Umweltbundesamt, 2020.

<https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/interdependente-genderaspekte-der-klimapolitik>

Глосар

Андроцентризам: Усмереност на мушкарце. Односи се на поглед на свет који је усмерен на мушкарце, заснован на мушким перспективама, стандардима и вредностима. Свесно или несвесно, мушкарци и дечаки су позиционирани као представници људског стања или искуства, уз став да жене и девојке одступају од норме. Ово је сложен, суптилан и често непризнат вид сексизма.

Пружање неге: плаћени или неплаћени рад који подразумева директну негу особа, укључујући малу децу, болесне и изнемогле особе и радно способне одрасле особе. Неплаћени рад укључује неплаћено пружање неге и широк спектар активности, нпр. рад у породици и набавку воде и горива за кућне потребе. Неплаћено пружање неге подразумева служење члановима домаћинства и заједнице и тежњу ка њиховој добробити. Као такво, искључено је из система националних рачуна и бруто домаћег производа и стога има тенденцију да буде занемарено.

Род (за разлику од термина „пол“): друштвено и културно конструисане улоге и односи, личне особине, ставови, понашање, вредности, релативна моћ и утицај који друштво приписује мушкарцима и женама. Род укључује различите идентитете и економске, друштвене и културне атрибуте и могућности повезане са тим да ли је особа мушкарац или жена. Поменути идентитети / атрибуту варирају у зависности од културе / друштва и временом се мењају.

Родни идентитет: Субјективни осећај особе да је мушкарац, жена или небинарна особа.

Увођење родне равноправности у јавну политику: Представљено на Четвртој светској конференцији УН о женама у Пекингу (1995. године) и дефинисано и потврђено договореним закључцима од стране Економског и социјалног савета УН. Према договореним закључцима ECOSOC-а 1997/2. „то је процес процене импликација било које планиране радње жена и мушкараца, укључујући законодавство, политике и програме, у свим областима и на свим нивоима, и стратегија којом значајни елементи и искуство жена и мушкараца постају део интегралне димензије обликовања, спровођења, праћења и процене политика и програма у свим политичким, економским и друштвеним сферама, на начин којим је омогућено да жене и мушкарци остварују једнаку корист, без наставка праксе која укључује неравноправност. Његов крајњи циљ представља постизање родне равноправности“ .

Родне улоге: Научено понашање у датом друштву / заједници или другој групи које условљава активности, задатке и одговорности које се сматрају одговарајућим за жене или мушкарце. На родне улоге утичу старост, класа, раса, етничка или верска припадност и географско, економско и политичко окружење. Промене у родним улогама често су реакција на променљиве економске, друштвене или политичке околности.

Процена утицаја на род: Алат за подршку креаторима политике којим се родна перспектива уводи у политике. Циљ јој је дефинисан сагледавањем различитих потреба, карактеристика и понашања циљаних појединаца или група.

Интерсекционалност: Овим концептом се описују неравноправност и дискриминација, између осталог, на основу пола, расе или етничког порекла, вере или уверења, инвалидитета, узраста или сексуалне оријентације и начини на које су они међусобно повезани. Није их могуће анализирати засебно. Интерсекционалност се такође користи као алат за анализу, заговарање и развој политике у контексту вишеструке дискриминације и доприноси разумевању начина на који различити скупови идентитета утичу на приступ правима и могућностима.

Вишеструка дискриминација: Било која комбинација дискриминације на основу пола, расног или етничког порекла, вере или уверења, инвалидитета, узраста или сексуалне оријентације.

Пол: Биолошке разлике између мушкараца и жена (за разлику од термина „род“).